

Йозеф Несвадба

Процесът, за който никой не
научи

– Уважаеми съдии! – Щом обвинителят свърши речта си, професор Нойман стана, огледа присъстващите, сложи си пенснето и започна да чете, като че ли изнасяше лекция пред студентите: – Обвинен съм, че съм нападнал професор Орлов в кабинета му и съм го ударил по главата с микроскопа, с което съм му причинил тежка телесна повреда. Много съжалявам. Защото аз исках да убия професор Орлов...

В съдебната зала всички млъкнаха. Журналистите бързо започнаха да пишат. Присъстващите гледаха учудено обвиняемия, който със защитата сам си утежняваше положението. Но професорът спокойно продължаваше да говори:

– Преподавам хистология в нашия факултет по естествена история вече почти седемнадесет години. Моята катедра, както може би знаете, се помещава в една стара сграда на университетския ни град заедно с катедрата по физиология. Искам да кажа, дами и господа, че там хистологията едва живурка, защото професор Орлов със своите физиолози отдавна ни избута в сутерена, където по цели дни работим на електрическа светлина. Орлов ме ограничаваше и финансово. Всичките си разходи трябваше да му представям за одобрение, въпреки че не ми беше началник и от хистология нищо не разбира. Всеки знае, че неговото невежество като специалист се балансира само от роднинските му връзки с министъра на култа¹, в семейството на когото така ловко се намърда като заврян зет. Неговата изследователска работа е дело на асистентите му, които той може да си подбира сред младите учени, докато аз разчитам само на единствения си помощник, на младия доктор Мах. Преди около една година асистентът ми изпробва новото нервово багрилно вещество, мое собствено производство, което нарекох етнакронит Г. Само че по време на работата над микроскопичните парченца тъкан, изглежда, известна част от багрилното вещество се е изпарила и е предизвикала отравянето на Мах. Преди това изобщо не подозирахме за тези свойства на новото съединение. Явно се касаеше за най-силната позната отрова, действаща като газ, който изобщо не се усеща и само едно вдъхване от който предизвиква тетанусни гърчове по целия организъм. Върху лицето на доктор Мах се беше изписала класическа сардонична усмивка, така че изглеждаше сякаш се подиграва на състоянието си. Но сигурно не е имал голямо желание за това, защото, когато го открихме, гръбначният му стълб беше изопнат като лък и той се докосваше до пода

---

1. Министерство на култа и просветата – така се е наричало по време на Австро-унгарската империя министерството, което се е занимавало с въпросите на вероизповеданието и просветата. Б. пр.

единствено с главата и със стъпалата си. Не можеше да се движи. Животът му беше в опасност. Веднага унищожих отровното багрилно вещество, но същевременно отново помолих на моето отделение да бъде дадено поне още едно помещение, което да може да се проветрява, защото, ако го имаме, не би се стигнало до подобно произшествие.

След няколко месеца, когато за щастие моят асистент беше вече здрав, в института най-сетне се появи следствена комисия. Това бяха двама дребни чиновници с протрити лустринови костюми, които дръзко започнаха да ме разпитват. Искаха да знаят свойствата и вида на отровния газ, който бе предизвикал отравянето. Само че аз се нуждаех от ново помещение. А те пак ме запитаха строго за моя етнакронит Г. Това ми се стори подозрително. Изгоних ги.

След една седмица при мен дойде лично министърът на култа. Отначало помислих, че е сбъркал.

– Вашият роднина работи на първия етаж – обърнах му внимание аз. – Добре е обзаведен за приемане на гости...

Но министърът беше дошъл при мен. Вече го били осведомили, че съм открил нов отровен газ. Моята работа много го заинтригувала.

– Аз съм хистолог – подчертах аз, – интересуват ме живите тъкани, а не отровите. Етнакронита открих случайно.

Всички велики открития на тоя свят били дело на случайността, това нямало защо да ме дразни – успокояваше ме министърът. Правителството искало да купи от мен препарата. Искало незабавно да започне да го произвежда. Не разбирах защо. Та нали с него не могат да се тровят пълхове, нито насекоми, етнакронитът не се вижда, нито се усеща, той би бил твърде опасен за хората.

– Ами че тъкмо за това – културно се усмихваше министърът на култа. – Нужен ни е боен газ. Нужно ни е ново оръжие.

– Оръжие ли? – изплаших се аз. – Господин министър, недейте забравя, че сега е 1914 година. Цивилизованите народи вече отдавна не воюват помежду си. Оставете това на балканските народи и на бурите. Развитието на цивилизацията и на науката направи смешна войната. Предполагам, че Франц Йосиф поддържа войската само за това, в нашата държава освен империята да съществува още някаква друга допотопна институция.

– Не разбирате от политика, драги приятелю – изобщо не се обиди министърът. – Сега положението в света е крайно напрегнато. Отношенията ни с Русия все повече се влошават. И именно заради Балканите. Сърбите са намислили да изградят голяма държава, която да обедини

всички южни славяни; искат достъп до морето, а по този начин в ръцете им скоро би паднало цялото ни далматинско крайбрежие. Наистина ние вече отхвърлихме веднъж тези претенции при последното определяне на албанските граници и шкодренския инцидент, но ако „Черната ръка“, както се нарича сръбската националистическа организация, пристъпи към други акции, Австрия няма да си мълчи. Ще ги поучим, както и русите, кой има право на Балканите. В това ще ни подкрепи Германия, която води спорове с Франция и Англия. Колониите в Африка трябва отново да се разпределят. Немците няма да се задоволят със старото португалско късче в Ангола, което англичаните им обещаха. Също и мосулският нефт, както и английските интереси в Шат-ел-Араб отдавна ги привличат. Очаква се световен конфликт. Ще воюват милиони.

– Заради Шкодра или заради Шат-ел-Араб? – попитах аз. Не ми беше ясно. Никога не се бях интересувал от политика.

– Заради интересите на великите държави – важно отвърна министърът.

Представих си как милиони войници лежат в гърчове, от които в последния миг бяхме спасили Мах.

– Как ли не! – казах аз. – Щом искате да воювате, имате си саби, използвайте ги. – Трябва да добавя, че министърът беше дошъл при мен в служебната си униформа, обшита със злато и сребро, и с къса сабя на кръста. – Ами че моят газ няма да подбира между войниците и цивилните. Така че не ще ви послужи за нищо.

– В бъдещите войни няма да има разлика между войници и цивилни – заяви министърът. – Разбирам уплахата ви, уважаеми господин професоре, аз също съм хуманист. Но затова прогресът няма да спре. Ще воюваме с всичко, с далекобойни оръдия, самолети и бойни газове. Ако някъде другаде на света открият етнакронита след нас, сигурно ще го предоставят на разположение на армията. Така че какво ще спечелите, ако откажете да го предадете? Мъничко време? Всички ще ви сочат като предател. И накрая врагът ще ви отрови може би с вашия собствен газ. Докато в противен случай ще станете богат и заслужил човек. Вашият институт ще бъде първи в държавата, ще бъдете отрупан с всички обществени почести, ще ви дадем благородническа титла. Считайте се за спечелил от лотарията на науката. Сам твърдите, че случайно сте открили това вещество. Каква отговорност носите тогава? Каква отговорност носи човек, който случайно е спечелил милион? Утре може да го спечели някой друг.

Но аз го изгоних също като чиновничетата му. Едва ли можех да

разбера всичко това. Замина с каретата и слугата в ливрея. Известно време мислех, че е луд. Но после поръчах да ми донесат вестници. През последните години изобщо не ги четях. Сега цяла седмица не правих нищо друго. Наистина изглеждаше, като че ли част от човечеството се беше побъркала, а в същото време ние се опитваме да открием законите на природата, да изнамерим нови лекарства, да спасим болните и да завладеем тайните на науката. Грей, Поанкаре, Сазонов, Вилхелм, Хьотцендорф, Хойос – за първи път четях за тези господа.

След три дни прозвучаха изстрелите в Сараево. „Черната ръка“ уби своя враг и евентуален престолонаследник, Австрия изпрати ултиматум. Настояваше за забрана на антиавстрийската пропаганда, разтуряне на антиавстрийските организации, уволнение на антиавстрийски настроените чиновници, офицери и учителите, замесени в антиавстрийска дейност и пропаганда, като правото да реши съдбата на тези лица си присвояваше австрийското правителство, което трябваше да участва и при разследването и наказването на виновниците за Сараевския атентат. Това означаваше, че се иска смъртта на водача на „Черната ръка“, полковник Драгутин Дмитриевич, с псевдоним Апис. Войната избухна.

А същевременно и кампанията срещу мен. Официално никой нищо не публикува, но започна да се говори, че отказвам да предам на армията важно откритие. Студентите ме освиркаха по време на лекция, колегите ме зачеркнаха от редакционния съвет на научното списание, а Орлов предложи на доктор Мах професорското място по хистология, което скоро щяло да се освободи.

В това време във войната се намесиха и Русия, Германия, Франция и Англия. От гарата на града ни потегляха полкове млади мъже. И драгунският гарнизон замина да се бие. С блестящи шлемове, бели пелерини, лъщящи мечове и крещящо червени гарнитури, та вражеските картечари по-лесно да ги улучват. А може би са смятали, че тази парадност ще им послужи за нещо. След два месеца не остана жив нито един от тях.

Навремето драгунският гарнизон беше гордостта на града ни. Тъкмо той разтури семейството ми. След две години жена ми избяга с капитан Имре Ковач в Шалготарян. Може би оттогава вече не обичам войниците. И особено драгуните. Тогава напуснах жилището ни и не излизам от кабинета си в сутерена. Спя там, а чистачката ми носи храна от ресторанта. Не съм претенциозен. Само понякога в неделя или на празник, или пък когато ме болят очите и не мога да чета вече научна литература, се отбивам при доктор Мах, за да се позабавлявам с децата му. Той

беше единственият ми приятел. И не ме разочарова. Отхвърли предложението на Орлов. Така че трябваше да ме оставят на мястото. Кого го е грижа за хистологията? Наистина от време на време някой все още ме замеряше с кал или ми пращаше заплашително писмо, но събитията ти помагаша бързо да забравиш. Преди всичко руският фронт и германското настъпление. Започнаха да призовават и запасните чинове. Моя асистент между първите. Явно това го беше уредил Орлов за отмъщение. Лашнаха го в пионерните части. Изпратих го на гарата. Когато се сбогувахме, шестгодишният му син ме запита:

– А вярно ли е, че ако имат оня газ, татко ще се върне след една седмица?

Сигурно често са говорили за това у дома. Може би най-сетне и да не са съгласни с мен? Махова припадеше. Другите жени плачеха, крещяха, скубеха си косите или си дращеха лицата като в някоя антична трагедия. Железничарите вече бяха свикнали с това. Обливаха ги с вода в специални помещения. В живота си не съм виждал толкова сълзи и страдание, както когато заминаваше транспортът с моя асистент. Пред гарата се разхождаше някакъв офицер. Погледна ме с пренебрежение. Беше Имре Ковач. Драгунски майор. Майор! Най-после се беше сбъднала мечтата му. Беше преместен в нашия град като командир на батальон.

– Nieder mit den Serben!² – крещеше той заедно с другите офицери и размахваше сабя.

Понякога си мислех, че това е само кошмарен сън, несполучлив фарс, от който ще се събудя. Но никои не се смееше. Освен смъртта. След една седмица от Галиция получихме съобщение, че доктор Мах е загинал. Жена му дойде при мен и ми заяви, че аз съм виновен за всичко. Ако бях предал своя газ, асистентът ми спокойно можел да работи в тила. Тя сериозно мислеше така. Аз, аз, който бях отказал да взема участие във всичко това, съм бил виновен. Та нали професор Орлов го беше изпратил там. Орлов беше убил най-близкия ми ученик, моя престолонаследник. И тогава ми хрумна тази идея. На другия ден сам отидох при министъра на култа.

– Готов съм да предам етнакронит Г. Но преди това трябва да направя още няколко опита...

– Всичко е на ваше разположение, скъпи патриоте.

И министърът назова сумата. С нея можех да построя за

---

2. Долу сърбите! (нем). Б.пр.

хистологията цял град. Но те искаха отровата. За охраната на обекта ми дадоха рота войници. Пожелал да я предвожда майор Ковач. По такъв начин той мина под мое командване. Освен това ми изпратиха една красива секретарка и една, която наистина да работи, десет нови асистенти, от които четирима бяха членове на контрашпионажа, и двадесет лаборантки. Беше ни тясно в моите стаички под земята и, разбира се, не можем да работим. Отгоре на това драгуните тропаха по коридорите, като че ли всеки миг очакваха сръбско нашествие. Поисках нови помещения. Цели три етаж. Отказах да приема друга сграда. Изпратих ултиматум на катедрата по физиология.

Поисках до шест часа да освободят сградата. Незабавно да бъдат забранени всякакви приказки, които дискретизират хистологията (понатък антихистологични), да бъдат уволнени антихистологично настрояните работници, лаборанти, асистенти и чистачки, да бъде разследвана антихистологичната дейност в цялата катедра и да бъдат наказани виновниците за затрудняване на работата ми и за смъртта на моя асистент. Което означаваше наказване на Орлов. Аз самият желях да взема участие в цялото разследване...

Някои от новите асистенти предположиха, че се шегувам. Но аз бързо ги поставих на мястото. Ултиматума отнесе Ковач с трима драгуни. Те трепереха пред мен. Нали ги защитавам, заради мен не трябва да отидат на фронта!

След малко Орлов ми телефонира. Бил учуден... Не разбирал... Готов бил да се споразумее...

– Точно така говореше сръбското правителство! – треснах слушалката аз. Все още не разбираха. Почаках до вечерта. Тогава издадох заповед.

– Nieder mit den Fisiologen³ – крещеше Ковач и размахваше саби със своите драгуни. Започнаха да изхвърлят през прозореца епруветките и скъпите измерителни апарати, пуснаха на свобода зайците, котките, мишките, кучетата и всички други опитни животни. Настъпи истинска суматоха като по време на война. Моите сътрудници ме разубеждаваха:

– Да не искате да ги нападнете заради няколко стаи?

– А знаете ли какво е Шат-ел-Араб? Ангола или Шкодра? Казват, че световната война била избухнала за същата дреболия. – Грабнах микроскопа и потеглих сам срещу своя Апис, тоест професор Орлов. Тъкмо телефонираше на чичо си какво правя. Направих още по-интересно

---

3. Долу физиолозите! (нем). Б.пр.

нещо. Счупих му черепа с подставката на микроскопа. За съжаление не го убих. Жалко. Защото всеки ден по врчки фронтове се убиват хиляди хора по същата логика, по която нападях физиолозите. Всяка стъпка, която предприех, отговаря съвсем точно на това, което правеха Хьотцендорф и Берхтолд, Вилхелм и Грей или Пашич. И все пак техните действия на никого не изглеждат безумни. Тях не ги изследваха психиатри като мен, нито пък бяха затворени, а още по-малко съдени. Като че ли войната е нещо по-различно от убийството. Само че, дами и господа, присъдата, която ще бъде произнесена над мен, пада и върху техните глави. Не съм направил нищо по-различно от тях. Ако аз съм престъпник, то те са убийци.

Тук професорът беше прекъснат. Поне тайният протокол, който отдавна бе открит в земския архив в Моравия, стига дотук. Журналистите, за които става дума в протокола, явно не са написали нито ред. Никой не научи за тоя процес. А може би никой не се е интересувал от него. Та нали оттогава станаха толкова неща. Преди всичко две световни войни.

КРАЙ

© Йозеф Несвадба
© 1984 Невена Захариева, превод от чешки

Josef Nesvadba

Сканиране, разпознаване и редакция: Светослав Иванов, 2007

Публикация:
ЙОЗЕФ НЕСВАДБА
Експедиции в обратна посока
Разкази

Josef Nesvadba
Vupravy opasnym smerem
Nakladatelstvi Mlada fronta, Smena, Nase Volako
Praha, 1976

© Невена Захариева, преводач, 1984
© Богдан Мавродинов и Жеко Алексиев, библиотечно оформление,
© Текла Алексиева, рисунка на корицата, 1984
с/о Jusautor, Sofia

Рецензент Бойко Въртов
Редактор Каталина Събева
Художествен редактор Иван Кенаров
Технически редактор Пламен Антонов
Коректор Ани Иванова
Чешка. I издание
Дадена за набор на 28.V.1984 г.
Подписана за печат на 8.XI.1984 г.
Излязла от печат месец ноември 1984 г.
Формат 70×100/32 Изд. № 1785 Цена 2.50 лв.
Печ. коли 26 Изд. коли 16.84 У ИК 16,48
ЕКП 95364 5627-60-84

Книгоиздателство „Георги Бакалов“ – Варна, 1984
Държавна печатница „Балкан“ – София

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/4156>]